

8 / Reportage

Kanske kom gruvboomen av sig, men runtom i landet prospekteras, spekuleras, sprängs och grävs det – och konflikterna runt gruvfrågorna lever. Sändaren tog en tur genom gruvnationen Sverige.

text och foto: DAVID BERJLUND

Gruvdriften splittrar f

Nr 25. 17 juni 2015. Sändaren.

r folket i norr

Svärträskgruvan ligger högt, en mil nordost om Storuman. Man ser långt bort över berg och skogar, men här uppe är allt grus och sten. Zinkmalmsbrytningen började 2006, varade bara i nio månader, men lämnade rejäla spår. I dagbrotten – det största är en halv kilometer långt – ligger berget exponerat och lakas långsamt ur av regnvatten som sedan rinner ner mot Gunnarbäcken. Där har zinkhalten varit 180 gånger högre än tillåtet.

Skulle gruvboomen se ut så här? Begreppet användes flitigt i några år. Det handlar om uppsving, tillväxtoptimism och nya jobb. Men det engelska ”boom” har också synonymen ”bang”, som betyder ”smäll”.

I DECEMBER 2014 gick Northland Resources i konkurs och deras järnmalmgruva utanför Pajala stannade, efter två års drift med nästan konstant kapitalkris i bolaget. Konkursboets skulder översteg tillgångarna med mer än 12 miljarder kronor.

Den smällen tog hårt på anställda och små aktieägare, på leverantörer och samebyn i området, på Pajala och staten, som satsat miljarder. Någon gruvboom pratar man inte om längre.

Fanns den alls?

Tja, tre av de metallgruvor som startats i Sverige de senaste tio åren är igång och två är färdigbrutna. Fyra står stilla efter konkurser: i Pajala, Dannemora, och så Svärträsk och granngruvan Blaiken, i Västerbotten – de två hängde ihop och ägdes av samma bolag, två efter varann, båda gick i konkurs.

Ett kort drama med långt efterspel. Så är det med gruvor: när malmen är slut återstår många år av påverkan på miljön omkring. Så Svärträsk och Blaiken läcker gifter, miljön och människorna i området påverkas, och mångmiljonnotan går till staten.

JAG TALAR med branschfolk, myndighetspersoner, forskare och gruvkritiska aktivister, och nästan alla säger att gruvboomen var en chimär.

Fast säkert vet man inte: processen för att starta gruva tar ju ofta många år. Den börjar med undersökningstillstånd – som innebär att man paxar den malm som eventuellt finns i ett område – och där ser det mer ut som en boom: i mitten av april fanns 767 gällande tillstånd.

Sveriges mineralmyndighet Bergsstaten tar emot ansökningarna, och beviljar i praktiken allihop. Det är logiskt, menar bergmästare Åsa Persson, myndighetens chef.

– Det är vad lagen säger och vad politikerna vill. Vi ska prospektera i Sverige, vi vill veta vad som finns. Sedan innebär ju inte ett undersökningstillstånd ett carte blanche, all annan lagstiftning gäller ju parallellt. Och det är ju ett på hundra tillstånd som blir någonting.

MINERALLAGEN UTGÅR från en enkel tanke: samhället behöver mineraler och metaller – alltså ska vi leta och bryta malm.

”Vi” är staten – det motiverar att markägaren inte förfogar över den mark där malm hittas – men själva jobbet görs sedan av bolag som söker och bryter. För det betalar

de två promille av malmvärdet, en och en halv till markägaren, en halv till staten. En halv promille: under 2013 var det mindre än två miljoner kronor.

Tröskeln in i processen är låg, tillstånden blir många – men sedan blir det krångligare, med parallella processer där Bergsstaten underlättar för bolagen, och andra myndigheter är mer kontrollerande, med stora investeringar innan man vet om man får bryta, och så toppar vi med kraftigt varierande mineralpriser. En riskfylld bransch, som lockar en del spelartyper. Förutom de svenska gruvjättarna LKAB och Boliden är det ofta små och ekonomiskt skakiga företag som prospekterar.

Och ofta blir det alltså inte någonting.

I Nianfors till exempel.

JAG VIKER av från E4:an i höjd med Njutånger och följer Nianån en och en halv mil. Byn ligger vid sjön Nien, på andra sidan finns Majsaberget. Både i berget och under sjön finns uran, och sedan 1983 har olika bolag velat komma åt det. Lika länge har lokalbefolkningen satt stopp för det.

Nianfors ligger i Hudiksvalls kommun, som också är emot brytningen, och just när det gäller radioaktiva mineral har kommuner veto.

Inge och Anna Sylvén och Karl Gunnar Karlsson från aktionsgruppen mot uranbrytning berättar för mig om riskerna och åren av motstånd. De är vaksamma men inte så oroliga.

När jag frågar om de tror att det kommer att bli något svarar de nej. Det är likadant på andra håll: väster om Kiruna, vid porten mot fjällen, i jemtlandska Oviken vid Storsjöns strand: ”nej, det blir nog ingen gruva”.

Så varför är bolagen där?

Förutsättningarna kan förändras. Men framför allt: längs vägen finns möjligheter att tjäna pengar. Med några fynd, och ett något skönmålat gruvprojekt – i Sverige, känt för sina liberala gruvlagar – kan man dra in kapital från investerare med lagom koll. Undersökningstillståndet kan man sälja till högstbjudande, och gå vidare till nästa projekt.

Det är bra, tycker bergmästare Åsa Persson.

– Ja, vi får ju markerna undersökta, och om det sedan inte blir någonting har samhället faktiskt vunnit på det. Kunskap är ju alltid bra.

MEN PÅ prospekteringsorterna kostar processen. Redan när undersökningarna börjar väcks förhoppningar – om nya arbetstillfällen och glesbygdsutveckling – och farhågor om utsläpp, förstörd miljö och jobb som kan försvinna när renbetes- och friluftsmarker blir gruva.

GRUVFRÅGORNA RYMMER dilemman och konflikter, det handlar om makt och vanmakt. Men lagen och Bergsstaten har ögonen på malmen, bara på malmen, och då blir det förstås logiskt att Åsa Persson, apropå kursen i Pajala, säger att den i princip inte spelar någon större roll: malmen kan ju brytas av någon annan.

– Konkursen är ju tråkig för dem som förlorat mycket pengar, men det är klart att det

”Det slet sönder samhällena, människor har traumatiserats på kuppen. Det är ett sår i Sápmi.”

Marie Persson är systemvetare och grafisk formgivare. Hon tror mer på jobbtillfällen inom turism och kultur än inom gruvdrift.

”Det är vad lagen säger och vad politikerna vill. Vi ska prospektera i Sverige, vi vill veta vad som finns.”

Bergmästare
Åsa Persson, chef
för myndigheten
Bergsstaten.

blir ju mycket mer attraktivt med ett konkursbo, där alla skulder är borta.

DEN MINERALSTRATEGI som regeringen antog i februari 2013 har samma utgångspunkt. I augusti kom ett testfall: på ön Rönnbäcksnäset, Sundsberget och Vinberget i Björkvattdalen, långt upp i Storumans långa kommun, mitt i Umeälvens källor, ville Nickel Mountain – ett företag anklagat för brott, med röriga affärer och många ägarbyten – öppna nickelgruva med tre dagbrott. Området är utpekad som riksintresse för både rennäring och mineralutvinning. Vad vägde tyngst? Gruvan, sa regeringen.

I kritikerkören hördes Eumeniakyrkan: beslutet hotar områdets samiska kultur och rennäring, och strider mot FN:s deklaration om urfolksrättigheter, stod det i ett uttalande skrivet av Gerard Willemsen. Han är samisktalande pastor och har jobbat i Storuman men är nu ansvarig för urfolksfrågor inom Eumeniakyrkan.

– En del tolkade det som att vi är mot gruvdrift, men det är i alla fall inte jag. Vi behöver gruvor. Men jag är emot fortsatt kolonisering av samiska marker, säger Gerard Willemsen.

För honom handlar det här om att Kristus står på den förtrycktes sida, om samernas rätt. Sverige har en skuld, man stal samernas land, och han talar om rasismen mot, och osynliggörandet av, samer. I vardagen kan det handla om att renarnas vandringsvägar

Avrinningen från den konkursade Svärtrräskgruvan fungerar som en påminnelse om vad som blir kvar när gruvindustrin dragit vidare.

Karl Gunnar Karlsson och Inge Sylvén i Nianfors är med i aktionsgruppen mot uranbrytning. De tror inte att det blir någon gruva.

blockeras av vägar och kraftverk. Politiskt ställs frågan på sin spets, inte minst när det gäller gruvorna.

– Det är klart det är svårt när man behöver jobb, de styrande griper efter minsta lilla strå halm. Men man inser inte vad rennärning och turism ger, och om staten på allvar skulle vilja hjälpa de här kommunerna skulle man satsa på helt andra saker.

I TÄRNABY, nära Rönnbäcken, bor Roger Erlandsson. Han är folkhögskollärare och aktiv i Tärna-Hemavans missionsförsamling, och tycker att Equmeniakyrkans uttalande var lite ensidigt.

– Här i Tärna är folk i stort sett positiva till gruvan. Du vet, alla lokaler vid torget står tomma och liftbolaget stänger liftarna redan 18 april. Ingen satsar. Så arbetstillfällena skulle kunna bli ett lyft, säger Roger.

I Equmeniakyrkans församlingar i bygden har inte gruvfrågan blivit någon stor diskussion, säger han. En del hoppas på mer jobb, andra är mot gruvdrift av miljöskäl.

– Och mina vänner borta vid Björkvattnet är delade i frågan. Men det som finns hos alla, efter konkurser i Blaiken och Svärträsk och andra satsningar som inte blivit något, det är att man inte litat på gruvbolagen.

NEJ, TILLIT är inte vad man känner efter att ha sett Svärträsk.

Jag åker därifrån, tretton mil mot nordväst,

”En del tolkade det som att vi är emot gruvor, men det är inte jag. Men jag är emot fortsatt kolonisering av samiska marker.”

Pastor Gerard Willemssen, ansvarig för urfolksfrågor inom Equmeniakyrkan.

längs sjöarna som är dämningar i Umeälven. I Tärnabo, i Björkvattsdalen, bor Marie Persson. Hon är systemvetare, grafisk formgivare och berättar så att historien lever, om sin farmor och farfar som utsattes för rasbiologisk forskning, om vattenkraftbolagens baggbölerifasoner och om de samiska konflikterna i den svenska kolonialismens spår.

– Det slet sönder samhällena, människor har traumatiserats på kuppen. Det är ett sår i Sápmi.

Vi kör söderut längs Björkvattnet och är strax i det planerade gruvområdet: ett industriområde stort som Stockholms innerstad inklusive Södermalm och Bromma, säger Marie, med tre berg som ska grävas ur och en planerad damm med avfall ute i vattnet – ”waste dump” heter det på bolagets skisser. Lastbilar ska gå i skytteletrafik på Blå vägen till Mo i Rana, genom skidorten Hemavan.

– Många ser nog LKAB och Kiruna framför sig, men de nya storskaliga projekten är dagbrott och berget har låg koncentration av det mineral man är ute efter, så det blir mest avfall. Här provbröt Boliden för årtionden sedan, och dömde ut fyndigheten, säger hon.

Marie Persson är inte mot alla gruvor, men litat mindre på stora bolagslöften än på alternativa möjligheter, som jobb inom turismen eller utifrån den samiska kulturen.

– Och ska vi vara en ledande gruvnation måste vi ju ta ansvar, det måste ge lokalsamhällena något och vi måste garantera miljö.

Tänk om vi skulle ha som mål att Sverige skulle vara självförsörjande på mat och vatten, i stället för nickel, som vi ju ändå ger bort!

GRUVYRAN HAR dämpats. Av lägre mineralpriser, men kanske också för att de dilemman som finns i gruvfrågorna blivit synligare.

22 april debatterade riksdagen mineralpolitik. Flera motioner, från olika partier, föreslog översyn eller ändring av regler: Borde man inte pröva företagets ekonomiska förmåga innan de får köra igång? Varför ska man få undersöka i naturreservat?

I början av hösten blir det mer skarpt politiskt läge: då väntas regeringens beslut om gruvplanerna i Kallak utanför Jokkmokk. Och nu, i juni, har kulturminister Alice Bah Kuhnke lovat besked om hur man ska göra med den evigt uppskjutna ratificeringen av FN:s urfolkskonvention ILO169 – detta har länge varit en pinsamhet för Sverige. Men icke-handlandet hittills har handfasta orsaker: konventionen skulle ge samers intressen större tyngd, och det handlar om malm, vatten och skog. Där finns tunga ekonomiska intressen, som reagerar om Sveriges mineralpolitik förändras.

Än så länge går den faktiskt ut på att gruvboomen, om än hittills klen, ska bli verklighet.

DAVID BERJLUND
text och foto